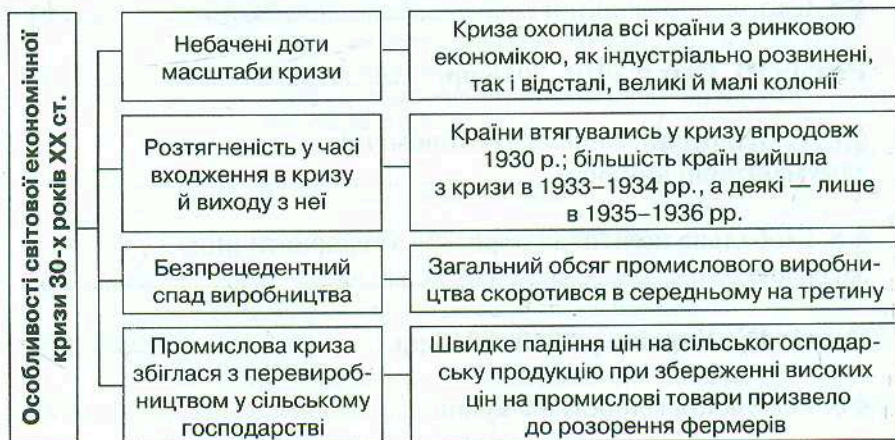

Головні тенденції і події світової історії в 30-і роки ХХ ст.

§ 1. СВІТ У ПЕРІОД ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ 1929–1933 рр.

1. Причини світової економічної кризи. Порівняно стабільний і швидкий розвиток післявоєнної світової економіки закінчився восени 1929 р., коли настала «Велика депресія» — світова економічна криза. Головними її причинами стали надмірна монополізація виробництва та відсутність дієвого регулювання з боку державних органів. Рівень доходів і платоспроможність значної частини населення відставали від темпів нарощування виробництва, і населення було не в змозі розкуповувати товари, кількість яких постійно збільшувалася.

Світова економічна криза, що розпочалася в Сполучених Штатах Америки, швидко охопила Європу й увесь світ і тривала майже 10 років. «Велика депресія», що супроводжувалася небаченим раніше рівнем бідності, голоду, безробіття й політичної нестабільності, поставила економіку багатьох країн на межу банкрутства.

2. Прояви «Великої депресії» в США. Відносна економічна стабільність США, що розпочалася в 1924 р., закінчилася в жовтні 1929 р. Власне, прояви того, що американська економіка «хвора», були помітні ще за часів «ери процвітання». Криза для багатьох стала несподіванкою, але вона мала цілком конкретні причини.

По-перше, Перша світова війна розладнала американську економіку. Надприбутки отримували галузі, що обслуговували війну, інші ж занепадали.

По-друге, невтручання держави в економічне життя призвело до анархії в господарстві, наслідком якої стало перевиробництво.

По-третьє, монополії нав'язували вигідні їм ціни на продукцію та сировину.

По-четверте, працівники не встигали перекваліфікуватися й утрачали роботу.

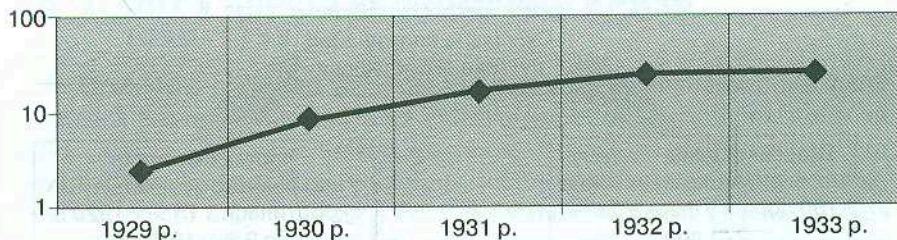
Крах американського ринку акцій розпочався 24 жовтня 1929 р. Того дня майже 12 млн акцій змінили своїх власників. П'ять днів потому криза стала загальнонаціональною, а пізніше охопила весь світ. Вкладники назвали 29 жовтня «чорним вівторком». Втрати протягом місяця становили 16 млрд дол. — астрономічну для тих часів суму.

Навесні 1931 р. в США спалахнула друга банківська паніка. Валовий національний продукт (ВНП) знизився на 8,5 %, а безробіття досягло позначки 16 %. 1932–1933 рр. — найгірші роки «Великої депресії». Не маючи кому збувати продукцію, підприємства припиняли роботу, залишаючи за воротами мільйони американців. Упродовж 1932 р. втратив роботу майже кожен четвертий працездатний американець; акції, порівняно з 1930 р., упали в ціні на 80 %; ціни на сільськогосподарську продукцію — більше ніж наполовину; світова торгівля США скоротилася на 2/3.

Майже 5 тис. банків луснули, як мильні бульбашки, а мільйони вкладників утратили все, що було ними накопичено. Не один мільйонер, залишившись ні з чим, з розпачу наклав на себе руки. Зарплата тих, кому пощастило зберегти роботу, скоротилася більше ніж наполовину, долар

знецінився на третину, кожна п'ята ферма збанкрутувала. За проїзд у місцевому транспорті майже ніхто не платив, шкільні вчителі працювали, не отримуючи платні.

Рівень безробіття в США
(% від працездатного населення)

У розпачі люди вдавалися до рішучих дій. Узимку 1931 р. в деяких містах спалахнули «голодні бунти». Наприклад, у Міннеаполісі кілька сотень людей розбили вікна на продуктовому ринку й забрали фрукти, консерви та м'ясо. Заворушення вгамовували близько сотні поліцейських, були проведені арешти.

У міру зростання безробіття збільшувалася ворожнеча до «чужих» працівників. У Лос-Анджелесі мексиканських робітників звинуватили в крадіжці робочих місць «справжніх» американців. Унаслідок цього з країни було вислано понад 6 тис. мексиканців. У 1932 р. відбувся грандіозний марш ветеранів Першої світової війни до Вашингтона.

Президент-республіканець Г. Гувер, не маючи можливості відновити економіку, лише намагався полегшити страждання співвітчизників. У 1932 р. він розпорядився виділити кошти на проведення громадських робіт, надання позики банкам, але це не допомагало. У таких умовах на президентських виборах у листопаді 1932 р. переконливу перемогу здобув кандидат від Демократичної партії **Франклін Делано Рузвельт**. Програма нового президента, що отримала гучну назву «Новий курс», передбачала оздоровлення економіки шляхом докорінного її реформування. Наріжним каменем «Нового курсу» стало державне регулювання фінансових, економічних і соціальних відносин у країні.

Новообраний президент покладався на «принцип пілососа»: усі наявні в країні ресурси були кинуті на те, щоб не тільки допомогти великому бізнесу, як це завжди робилося раніше, а передусім відновити купівельну спроможність пересічних американців. Вони повинні були «розсмоктати» надлишок товарів. До планів Ф. Рузвельта також входили обмеження свавілля монополій, припинення марнотратного використання природних ресурсів.

Франклін Рузвельт створив дорадчий орган «Мозковий центр», що складався з компетентних в економіці людей. Упродовж півтора десятка

років у США взагалі не відбувалося серйозних перетворень в економічному законодавстві, оскільки, маючи більшість у конгресі, республіканці блокували їх. «Новий курс» став своєрідною революцією. За короткий період усі банки були закриті; повторно вони відкривалися під пильним наглядом з урядовими гарантіями, що внески вкладників будуть застраховані. Також був установлений державний контроль над ринком акцій.

За наполяганням Ф. Рузвельта в США були прийняті закони про відновлення промисловості, про зменшення безробіття. «Кодекси чесної конкуренції» регулювали заробітну плату й умови праці, праця підлітків була заборонена, а профспілки отримали право вести переговори з підприємцями й укладати колективні трудові угоди.

З виступу Ф. Рузвельта в 1944 р.: «Як ніколи, духовні сили нашого народу були піддані випробуванню в час жахливої депресії 1929–1933 рр. Тоді могло статися так, що наш народ звернувся б до чужоземних ідеологій — наприклад, комунізму чи фашизму. Однак наша віра в демократію була достатньо здоровою. У 1933 р. американський народ прагнув не згортання демократії, а її розширення».

(Шервуд Р. Рузвельт и Гопкінс / пер. с англ. — Т. 1. — М., 1958. — С. 120)

Система позик на будівництво й ремонт житла, доріг і мостів допомогла створити нові робочі місця, скоротити безробіття. Діячі мистецтва, які перебували в скруті, стали отримувати допомогу. 1935 р. Конституційний суд визнав цей закон таким, що суперечить американській конституції, але його необхідність була продиктована кризою. Також був прийнятий закон про регулювання сільського господарства, відповідно до якого фермерам надавалися значні кредити, заохочувалося поліпшення ґрунтів і скорочення виробництва.

Для допомоги 18–25-річним американцям був створений спеціальний Цивільний корпус, члени якого займалися лісонасадженням і ремонтними роботами. Це забезпечило роботою майже 3 млн молодих американців. У 1935 р. конгрес прийняв ряд рішень про забезпечення пенсіями літніх людей та інвалідів, а також про страхування на випадок безробіття. Ці програми частково фінансувалися підприємцями, а частково — працівниками й федеральним урядом.

Отже, хоча «Новий курс» і не «вилікував» «депресію», усі головні економічні показники покращилися. На чергових виборах 1936 р. Ф. Рузвельт здобув вражаючу перемогу, заручившись підтримкою всіх, за винятком двох, штатів країни.

3. Світова економічна криза в Європі. Наступною, услід за США, країною, яку накрила хвиля «Великої депресії», стала **Німеччина**. Країна болісно переживала наслідки поразки в Першій світовій війні, була ослаблена територіальними й економічними статтями Версальського договору.